

ПОНЯТТЯ «СВІТОВІ МОВИ»: СТАН, ПРОБЛЕМИ ТА СУПЕРЕЧНОСТІ ОСВОЄННЯ В УКРАЇНСЬКОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Катерина Дребніцька
Київ

Аналізується вплив глобалізації та інформаційної революції на мовний процес в Україні і у світовому просторі; підкреслюється значення англійської, яка поступово захоплює світовий освітній простір; цей процес викликає гострі дискусії у неангломовних спільнотах та сприяє вживанню протекціоністських заходів з метою протидії її надмірному поширенню; автор підкреслює, що перспектива домінування англійської мови в європейському комунікативному просторі вже сьогодні змусила європейських інтелектуалів розпочати процес заохочення громадян вивчати «другу мову» – легку для засвоєння; ця мова має бути близька до першої – рідної, таким чином запроваджується концепція «другої рідної мови» (*second mother tongue*), освоєння якої розпочинатиметься в школі та триватиме у вищому навчальному закладі.

Ключові слова: людина, культура, освіта, комунікація, мова, виховання.

На сучасному етапі все більш вагомим значення в системі української освіти набувають «світові мови». Ідеться передусім про стрімке поширення англійської мови, яке доречно, на нашу думку, віднести до глобальних викликів сьогодення. Пошук адекватної відповіді на цей виклик перебуває у площині сучасних мовних стратегій національного освітнього простору.

Статистика свідчить, що англійською мовою нині вільно володіють близько 670 млн осіб, а в межах «розумної компетентності» – приблизно 1,2–1,5 млрд осіб [4, 95]. Крім того, у світі з 1000 наукових публікацій 760 виходять англійською мовою [9, 112]. Саме цією мовою подається 80 % інформації в мережі Інтернет, хоча для 40 % користувачів англійська мова не є ані рідною, ані першою. Англійськомовні країни виробляють близько 40 % світового валового внутрішнього продукту. Отже, жодною мовою раніше в історії не розмовляла така кількість людей і так широко, притому що раніше ніколи в історії не існувало такої кількості стандартизованих мов, як сьогодні, – 1,2 тис. [3, 135].

Подібна ситуація склалась і в сучасній Європі. Зокрема, дослідження рівня володіння громадянами ЄС іноземними мовами засвідчує, що нині англійська мова може виконувати функцію *lingua franca* для європейців. Нею або як рідною (13 %), або як іноземною (38 %) володіє понад половина (51 %) європейців. Друге та третє місце посідають відповідно французька й німецька (по 14 %), іспанська і російська (по 6 %) мови. Погоджуються з цим, що як першу іноземну мову їхні діти повинні вивчати англійську, 77 % європейців. Як було зазначено на Першій міністерській конференції ЄС з багатомовності у 2008 р., англійська мова продовжує завойовувати позиції як безпосередній засіб спілкування всередині Європи та засіб міжнародного спілкування. Вона стала домінуючою іноземною мовою, яку вивчають у середній школі. На сьогодні 90 % учнів середніх шкіл з усієї Європи вивчають англійську [8, 36].

Науковці активно обговорюють ту роль, яку відіграє англійська мова в лінгвокультурній комунікації. Зокрема, Д. Кристал стверджує, що значення «світової», якого англійська мова розпочала набувати з 60-х рр. ХХ ст., може бути схарактеризоване як безпрецедентне. Існуючий процес визначається як природний вияв намагання пристосуватися до нової світової системи, яка постійно змінюється. Такий шлях набуття англійською мовою нового світового статусу призводить до ситуації, за якої у сучасному світі «ніхто не має монополії на англійську мову» [4, 6].

Подібна ситуація пов'язана з тим, що англійська мова з Великобританії, США й інших англійськомовних країн нині переміщується до тих держав, у яких вона є другою іноземною мовою. Подібна ситуація знаменує нейтральне поширення англійської мови серед тих її носіїв, які в більшості випадків потребують міжнародної комунікації і визнають за англійською мовою право здійснювати функції посередника у цьому процесі. Щоправда, подібне визнання можна вважати вимушеним, зважаючи на відсутність у більшості суб'єктів мовлення здатності до багатомовності.

Постає питання: що вирізняє англійську мову поміж інших, що приваблює саме до неї суб'єкта мовлення? Д. Кристал пояснює цю ситуацію передусім здатністю цієї мови опинитися «у потрібному місці в потрібний час» [4, 115], що сприяло не лише її становленню як світового мовного лідера, але й закріпленню цих позицій на майбутнє. Лінгвістичний принцип багатомовності у межах цієї теорії пов'язується з необхідністю застосування «спільної» мови.

В освітньому просторі різних країн світу англійська мова нині є другою мовою (після державної), якою здійснюється навчальний процес. Цьому сприяють такі чинники:

- процес глобалізації та глобальної модернізації, у якому англійська мова відіграє роль світової. Науковці говорять про дискурс комунікативної глобалізації. Заходи урядів, спрямовані на модернізацію суспільств, одночасно ведуть до англізації внутрішнього середовища. Ідеологія глобалізації передбачає, що англійська мова є предметом вжитку, який в будь-якому випадку має бути придбаний якнайскоріше;

- тенденція переходу від індустріального суспільства до суспільства, заснованого на знанні. Зазначена в Лісабонській стратегії мета ЄС покликана розвивати засновану на знанні економіку і вимагає розширення доступу до знань. За сучасних умов така мета може бути досягнута завдяки англійській мові як світовій;

- освіта англійською мовою, що дедалі більше асоціюється з викликаними глобалізацією соціально-економічними змінами та статусом держави у світовій спільноті;

- процес інтернаціоналізації вищої освіти, який є однією з цілей реформ освітньої сфери країн-членів ЄС. Підвищення статусу європейських освітніх інституцій, збільшення привабливості та конкурентоспроможності на світовій арені неможливе без збільшення кількості курсів англійською мовою та кількості викладачів, які ці курси здатні викладати. Викладання англійською мовою розглядається як важливий чинник залучення іноземних студентів;

- освітня політика ЄС. Наслідком масштабності та популярності різних програм ЄС, у тому числі обмінних, є те, що університети пропонують навчальні курси англійською, бо більшість приїжджих студентів з країн-членів ЄС не здатні навчатися мовою приймаючого ВНЗ. За статистикою, якщо немає можливості поїхати до англійської країни, студенти обирають ту країну, у якій англійська найбільш вживана та поширена. Щодо мовної проблематики в Болонському процесі, то, наголошуючи на необхідності збільшення студентської мобільності, декларація нічого не зазначає стосовно того, чи студент, який виїжджає за кордон, має вивчати і навчатися мовою приймаючої сторони, чи *lingua franca*, якою в більшості випадків є англійська мова;

- університетські кафедри мають у своєму складі викладачів, які здатні викладати англійською, а також викладачів, для яких англійська є рідною;

- процес уніфікації документів про освіту. Додаток до диплома видається англійською, хоча Європейська Комісія передбачає додаток найбільш вживаними мовами країн-членів ЄС;

- вивчення у системі обов'язкової освіти більшості країн-членів ЄС двох іноземних мов. Оскільки не вказується, яка мова має вивчатися першою, на практиці ні в кого не виникає сумнівів щодо того, що першою іноземною має бути англійська [8, 37].

На думку Д. Гредола, процес розширення використання англійської мови слід розглядати в ширшому контексті змін у світовій мовній системі. Унаслідок зростання ролі великих мов поступово виникне ситуація, коли кожна з них матиме свою певну сферу впливу. У цьому випадку навряд чи доречно прогнозувати перспективу утвердження єдиної (зокрема, англійської) глобальної мови.

Інший лінгвіст Т. Макартур робить акцент на поширенні різновидів англійської мови. Він вважає, що існування різноманітних її діалектів і варіантів у майбутньому призведе до розподілу англійської на взаємно незрозумілі мови. Аналізуючи усю сукупність різновидів, притаманних сучасній англійській мові, Т. Макартур доходить висновку, що їх можна визначати як реальних або, принаймні, потенційних членів нової мовної сім'ї [6].

Згідно з теорією Р. Філіпсона, англійська мова реалізує владні амбіції її носіїв як рідної мови за межами їх проживання, змістивши центр уваги на носіїв її як другої іноземної мови, оскільки за допомогою останніх набагато легше розширити сферу свого впливу. Дослідник знаходить в англійській мові імперський контекст, результатом чого постають механізми символічного пригнічення, заміни, виключення, застосовані щодо

інших мов. Р. Філіпсон висуває радикальну тезу щодо необхідності визнання лінгвістичного імперіалізму, критикуючи опонентів за спроби поєднання англійської мови і прогресу, за ігнорування ними збільшення глобальних та локальних суперечностей, що мають катастрофічні екологічні й культурні наслідки. Глобалізація англійської мови виявляється пов'язаною із занепадом інших мов, що, на думку вченого, не є природним вибором на користь прогресу. Тому лінгвістика поза зв'язком із соціальними науками не в змозі надати всебічний аналіз проблем колоніалізму, глобалізації, культурної гегемонії, освіти, ЗМІ, мультилінгвізму, офіційної національної мови і мов меншин. Теорія глобальної англійської мови фактично не висвітлює проблеми існування лінгвістичної ієрархії, що почала виникати ще за доби колоніалізму. Р. Філіпсон убачає в цьому підтвердження того, що існуючий світовий лад служить інтересам лише обраних – Заходу й еліт, які співпрацюють з ним, тобто без відповідних мовних політик глобальна система не змогла б існувати [5]. Такий висновок не суперечить міркуванням відомого дослідника розвитку сучасної цивілізації Д. Белла щодо можливості поглиблення культурного розколу в постіндустріальному суспільстві, де руйнуються традиційні соціальні зв'язки [1, 651].

Вчені приділяють усе більшу увагу двом аспектам глобалізації й «інтервенції» англійської мови на сучасному етапі розвитку людства:

- вплив англійської мови на процес глобалізації, вплив американської культури, мислення, світогляду на культурну спадщину інших націй;
- життя самої мови в цих умовах, її зміни, мовна варіативність.

Мова міжнародного спілкування, коли вона використовується не носієм її як рідної мови, поступово зазнає трансформацій у напрямі спрощення. І тут виникає низка проблем: коли рідна мова зазнає глобальних змін, американізм осідають чільне місце в лексиці молодого покоління. Унаслідок цього відбуваються нові лексичні зміни, які несприятливо впливають на унікальні національні особливості певної культури. Безпрецедентне поширення англійської мови у світі призводить до того, що виникають усі нові її різновиди, що формуються під впливом інших мов і культур, відбиваючи елементи неанглосаксонського менталітету, моральних цінностей, культурно-історичних реалій, традицій, норм поведінки [2, 306–307].

Як же сприймати проникнення світових мов до вітчизняного простору? На нашу думку, варто звернути увагу на досвід побудови мовних стратегій у різних державах. Найбільш поширені світові мови можуть конкурувати у відносинах «мова – донор і мова – реципієнт». У цьому випадку аспектом мовного регулювання держави стає проблема запозичень, тобто проблема визначення міри допустимості і/або неприйнятності цих запозичень. Ідеться про політико-правове реагування на тенденції лексичного запозичення зі світових мов [3, 135].

Багато в чому англізації внутрішнього середовища сприяють національні уряди країн-членів ЄС, бо своїми діями прокладають шлях домінуючим позиціям англійської мови. Наприклад, у Німеччині урядові адміністративні заходи (заснування нових навчальних програм, позначених як такі, що є міжнародно-орієнтованими) фактично закладають підвалини для більш широкого вивчення та використання англійської мови. Ця соціальна реальність щодо англійської як першої іноземної відображається у федеральній статистиці з вивчення студентами іноземних мов. Зокрема, у 2004–2005 рр. англійську вивчали 77 % німецької молоді, що навчається, тоді як французьку – тільки 17,7 %. З Німеччини до англійськомовних країн їде втричі більше студентів, ніж до інших держав. Іншим прикладом може слугувати Швейцарія, де відсутність офіційної мовної політики на національному рівні дозволила економічно потужному кантону Цюріх ще у 1998 р. ввести англійську мову як першу іноземну в початковій школі. Спеціальні заходи, спрямовані на англізацію внутрішнього мовного середовища, вживаються урядами таких світових лідерів, як Японія та Китай [8, 36].

Подібні заходи, однак, зустрічають у суспільстві різних країн не лише підтримку, але й спротив. У зв'язку з цим Н. Огренич розглядає досвід Франції і, відповідно, французьку модель захисного реагування, наголошуючи на тому, що французьке мовне законодавство має чітку протекціоністську спрямованість щодо національної мови. Поява в польській мові значної кількості англійських слів також викликала занепокоєння громадськості цієї країни. Тому сейм прийняв закон, згідно з яким забруднення мови термінами чужого походження карається штрафом до 30 тис. доларів США. Відтепер у Польщі, як і у

Франції, питання про офіційне вживання іншомовного слова вирішує спеціально створена комісія лінгвістів з 30 осіб [7, 54–55].

Наведені приклади засвідчують, що процес завоювання англійською мовою панівних позицій у мовній сфері ЄС викликає гострі дискусії у неангломовних спільнотах та сприяє вживанню протекціоністських заходів з метою протидії її надмірному поширенню. Перспектива домінування англійської мови в комунікативному просторі вже сьогодні змусила європейських інтелектуалів усвідомити необхідність заохочення громадян вивчати другу мову, яка не є мовою міжнародного спілкування. Вони запропонували концепцію *personal adaptive language*, суть якої полягає в тому, щоб кожна людина вивчила легку для засвоєння іноземну мову. Друга мова має бути близькою до першої – рідної, таким чином запроваджується концепція другої рідної мови (*second mother tongue*), вивчення якої розпочинатиметься в школі та триватиме у вищому навчальному закладі. Оволодіння такою другою мовою має супроводжуватися вивченням історії, культури та літератури відповідного народу [8, 37].

Література:

1. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М. : Academia, 1999. – 956 с.
2. Канеева Р. Э. Глобализация: английский язык, как «глобальный язык» и его социолингвистические трудности / Р. Э. Канеева // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия : Филология. Социальные коммуникации. – 2011. – Т. 24 (63). № 3. – С. 305–308.
3. Ковальова Т. В. Державне регулювання мовних відносин в умовах глобалізації / Т. В. Ковальова // Стратегічні пріоритети. – 2009. – № 2 (11). – С. 132–138.
4. Кристал Д. Английский язык как глобальный / Д. Кристал – М. : Весь мир, 2001. – 240 с.
5. Ларченко В. В. Теория лингвистического империализма Р. Филлипсона vs теория глобального английского языка Д. Кристала [Электронный ресурс] / В. В. Ларченко. – Режим доступа : http://www.rusnauka.com/10_ENXXIV_2007/Philosophia/21685.doc.htm.
6. Нестеренко В. С. Проблемы существования и перспективы развития глобального английского в современном мире [Электронный ресурс] / В. С. Нестеренко. – Режим доступа: <http://www.lib.tsu.ru/mminfo/000349304/14/image/14-046.pdf>.
7. Огренич Н. Державна мова як чинник національної безпеки / Н. Огренич // Вересень. – 2003. – № 1 (23). – С. 50–56.
8. Пелагеша Н. Є. Мовна політика як інструмент розвитку комунікативного простору Європейського Союзу / Н. Є. Пелагеша // Стратегічні пріоритети – 2010 – № 3 (16) – С. 28–39.
9. Хабермас Ю. Постнациональная констелляция и будущее демократии / Ю. Хабермас // Логос. – 2003. – № 4-5 (39). – С. 110–118.

*Анализируется влияние глобализации и информационной революции на языковой процесс в Украине и в мировом пространстве; подчеркивается значение английского языка, который постепенно захватывает мировое образовательное пространство; этот процесс вызывает острые дискуссии в неанглоязычных сообществах и способствует принятию протекционистских мер с целью противодействия его чрезмерному распространению; автор подчеркивает, что перспектива доминирования английского языка в европейском коммуникативном пространстве уже сегодня заставила европейских интеллектуалов начать процесс поощрения граждан изучать «второй язык» - легкий для усвоения; этот язык должен быть близким к первому - родному, таким образом вводится концепция «второго родного языка» (*second mother tongue*), освоение которого будет начинаться в школе и длиться в высшем учебном заведении.*

Ключевые слова: человек, культура, образование, коммуникация, язык, воспитание.

The influence of globalization and the information revolution in language processes in Ukraine and in the world space, emphasizes the importance of English, which gradually grasps the world educational space, a process causing heated debate in non-English speaking

communities and promotes the use of protective measures to counteract its excess spread, the author stresses the prospect of domination of the English language in the European communicative space today forced European intellectuals begin the process of encouraging people to learn a «second language» - an easy to digest, this language should be similar to the first - the mother thus introduced the concept of «second mother tongue» (second mother tongue), whose development can begin at school and continue in higher education.

Key words: people, culture, education, communication, language and education.